

AZ ÖREGSÉGRŐL

■ Van egy erő, mely az öregségben, minden ellenkező hatás ellenére, megőrzi a fáradtságtól, és amelyből az ember tiszta gondolkodást, töretlen alkotási kedvet meríthet: a kíváncsiság. Az alkotó emberek számára az elemi kíváncsiság nélkülözhetetlen. Ami még megőrzi őket a korai öregségtől és a haragoskodástól, az a naivitás. Minden alkotó hisz abban, hogy a világot szebbé, kicsit jobbá teheti – ami oda vezet, hogy ez néha meg is valósul. Ha a kíváncsiság megszűnik, ha az ember önmagához és a világhoz kérdéseket nem intéz, és tudásának hiányosságai, cselekvőképességének korlátai már nem foglalkoztatják, akkor válik öreggé.

A második világháború utáni évtizedekben, amikor a korábbi polgári korszak alkonyához ért, vele együtt az élet biztonsága és tervezhetősége is eltűnt, és minden szakaszában szükségessé vált az állandó újrakezdés. Elhalványultak azok a hagyományok és példaképek, amelyek irányt mutathatnának. A folytonosság nyújtotta védelmet felváltotta az intézmények csalóka biztonsága. Egykor az egyéni fejlődésnek a gyermekkortól az öregségig szerveződő folyamata az emberi életnek egységes értelmet adott. Ma az újrakezdések kényszere ezt a biológiai típusú egységet elvágja; megpróbáltatások elé állít, és sokszor a szenvedéseink árán is tanít.

Nem éveink számától, nem ráncainktól, hanem önmagunk feladásától és a fogékonyságunk eltompulásától leszünk öregek. Ha szívünkbe ásta magát a búskomorság és a cinizmus, Isten óvja lelkünket – egy aggastyán lelkét! Számos vizsgálat egy efféle öregkori hanyatlásról beszél, amelynek vélt jelei azonban betudhatók annak is, hogy az öregeknek nincs igazi fórumuk, ahol kifejezhetnék magukat, nem hallgatnak rájuk, és szellemi fejlődésüket nem veszik tudomásul. Holott a szellemi érettség életünk végső fázisának nagy teljesítménye.

A Nobel-díjas Konrad Lorenzét nyolcvanadik születésnapja alkalmával arról faggatta egy fiatal újságíró, miért olyan feledékeny. Nem fél-e attól, hogy szellemileg még jobban visszaesik, ha már nem is emlékszik a saját munkássága egyes stádiumaira sem? A nagy tudós nevetve tette kezét a szemtelen fiatalember vállára: „Azok a vizsgáldások csak lépcsőfokok voltak újabb kutatásaim eredményeihez. Miért terhelném véges emlékezetemet olyan részletekkel, amelyek minden valamirevaló szakkönyvtárban megtalálhatók? Kedves ifjú barátom, ön is csak öregségére fogja megtanulni, hogyan kell a fontosat a mellékéstől megkülönböztetni.”

Az öregkor bölcsessége a megértés: elismerjük mások viszonylagos emberi tökéletességét, és megtanulunk a magunk viszonylagos tökéletlenségével élni. Ez a közösségi életre teremtett ember számára a lehetséges legjobb életforma a magányos farkaséval szemben, aki önmagát egy előkelő kisebbséghez tartozónak hiszi, többre becsüli, hogy palástolja tökéletlenségét. A közösségi ételtől elzárkózva, „fényes elszigeteltségében” ő nem tapasztalja társai szerető viszonzását, és életének jelszava a szeretet helyett a büszkeség.

Márpedig éppen öregségünkre kellene a kezdeteinkhez visszatérni, életünket a közösségért és a közösségben élni, tapasztalatainkat átadva. Valaha a régi görögöknél a bölcsesség annyit jelentett, mint „csodálkozni tudni”. Sokszor még a fiataloknak is az öregektől kellene megtanulniuk csodálkozni, a csodákat felismerni. De hogyan is tehetünk szert az öregek bölcsességére? Ha öregeknél visszagondolunk életünk folyására, világossá válik, hogy a lét alapvető összefüggéseit már ifjúkorunkban ismertük. Az öregek bölcsessége nem más, mint a következetesen végiggondolt ifjúkori gondolat, a személyiségünk magvából kiteljesedett fa. Ez az egyéniség-mag életünk végéig megmarad, habár a nevelés és a hagyományok talajában alakul, fejlődik, és ehhez a maghoz bátraknak kell lennünk hűségesek maradni. T. S. Eliot megfogalmazása szerint „az egyetlen bölcsesség, mely megszerezhető, az alázat. Ha van bátorságunk magunkat a nagy egész kicsiny részének tekinteni, akkor ez megértését jelenti a világnak; olyanak, amilyen. Nem kellene azon rágódni, hogy életünkben mely cselekedetek voltak helytelenek, hanem arra gondolni, ami helyes volt, mert egyedül ez számít életünk további alakulása szempontjából.”

Ha vad sodrású folyóban evezünk, a partot nem tudjuk megfigyelni. Amint kanyargós részhez érünk, amely lassúbb folyású, egyszerre feltűnnek a bokrok és a fák. Erdőket ismerünk fel, réteket virágokkal, meglátjuk a harmatot a reggeli napsütésben – és az egész csodálatos világ megnyílik előttünk. Tibeti bölcsesség: senki sem fogja megérteni a halált, aki nem

tanult meg élni. A barátság és a szeretet az újjászületést magukban hordozzák, a halál nem abszolút. Csak azok az emberek félnek a haláltól, akik sohasem éltek igazán. És nem illik a búcsúzó életet a modern orvostudomány eszközeivel mindenáron, mesterkélten meghosszabbítani. Együtt fákat ültettünk, és ha már nem leszünk, azok árnyékában utódaink fognak üldögélni. Luther híres mondása: „Még akkor is, ha tudnám, hogy holnap a világ darabokra hullik, elültetném az almafámat.”

Ha ősszel a fákról a levelek lehullnak, azt a mulandóság jelének tekintjük. Rossz példa, mert néhány hónapon belül új levelek nőnek, és ismét tavasz lesz.

Degenfeld-Schonburg Sándor

A KÖNYV SORSA ERDÉLYBEN – AVAGY ÚTBAN A ZÚZDA FELÉ (pamflet)

■ Talán abból volna jó kiindulni, hogy az elmúlt húsz évben legalább annyi könyv jelent meg Erdélyben, mint az elmúlt ötszáz évben összesen. A számok természetesen, még ha pontosak volnának is, csalnak. Ugyan mi köze van a mai, jövedelemorientált nyomdavállalkozónak Heltai Gáspárhoz vagy Misztótfalusi Kis Miklóshoz? Bizonyos deklarált folytonosságként kívül semmi, a vidéki lakosság közömbös, a politikai elit buta és kapzsi. A nép nem olvas verset, és a politikai elitnek sem a műveltség és a mértéktartás a fő ismérve...

A rendszerváltás után hihetetlenül sok újság, folyóirat és könyvkiadó alakult, így szokott ez lenni, a modern kor minden politikai, társadalmi felfordulása efféle burjánzást hozott magával – néhány pillanatra senkit nem érdekel a pénz, a papírhány, a nyomdai kapacitás elégtelensége, mindenki a cenzúra megszűntének és az adóhivatal kihagyásainak örvend, amíg ki nem derül, hogy komoly intézményi háttér és finanszírozás nélkül lapot, könyvkiadót fenntartani, működtetni lehetetlen. Mellesleg alkalmi kiadványokból van a legtöbb mindig – alkalom szüli őket.

Végső soron is mi kell egy jó könyvhöz? Jó kézirat, jó szerkesztő, jó korrektor (legalább kettő, de három volna az igazi), jó műszaki és tördelőszerkesztő, tisztességes kiadóhivatal, megfelelő nyomda, rendes terjesztőhálózat, reklám és művelt olvasó – hogy csak a legfontosabbakat említsem. Tehát egy korrekt és teljes folyamat, amelyben minden a helyén van, senki nem improvizál, nem maradnak ki munkafolyamatok, nem tűnnek el pénzek és kiadványok, nem hazudik, nem lop és nem csal senki. Cenzúra most éppen nincs (avagy nézzen mindenki magába!), adót viszont fizetni kell, egész kínos tud lenni olykor.

Kezdjük az elején.

A szerző írja meg a szövegét. Ha már megírta, legyen szíves oldalanként tíz leütési vagy helyesírási hibánál többet nem hagyni benne, ha kételyei vannak, használhat nyugodtan szótárt és lexikont, vagy kérje szakember tanácsát. A tartalomról úgyis az olvasónak (?) vagy az örökkévalóságnak tartozik számadással, és ezen a helyen fölösleges azzal törődni, hogy mi a jó kézirat: amit a szerkesztő, a kiadó adott esetben annak tart.

A szerkesztő olyan ember, aki tud pár dolgot, amit a szerző nem – több szem többet lát. A szerkesztő azt tudja, hogy a szerzőben kételkedni kell, és mindent meg kell nézni a szótárban, a lexikonban vagy az enciklopédiák egyikében. A szerkesztő alapmagatartása a módoszeres kételkedés, amit a gyanakvással nem szabad összetéveszteni. A jó szerkesztő holtig tanul, mégsem pap, és főképp nem a kiadó góréjának a szolgálja vagy felmosórongya.

A korrektor olyan ember, aki tudja, hogy bölcsészkar ide vagy oda, a magyar helyesírás megtanulhatatlan, rászokott viszont a helyesírási szótár használatára, érti a helyesírási szabályzatot, és hajlandó megkérni és egy szöveget, hogy nem a szerző meg a szerkesztő hülyeségein bosszankodik, hanem kiteszi a pontot, a vesszőt és az ékezetet oda, ahova kell. Egy korrektor fél korrektor, két korrektor egy korrektor... Stop. Eredetileg ezt a kövacsra mondták.

Lehetne még ezt a glosszáriumot folytatni. Aki valamelyest is forgolódott az erdélyi könyvszakmában, pontosan tudja, hogy itt szakmáról beszélni enyhe túlzás: van pár megszál-

lott, néhány csaló meg cinikus, a többiek amatőrök, és elképesztő mennyiségű brosrútát adtak ki az elmúlt két évtizedben. Kezdő tollforgatók, vidéki történészek és amatőr néprajzkutatók hibáktól hemzsegő, fényesen puha borítás, rosszul ragasztott, olcsó papírra nyomott könyveinek tömkelegére fordította energiáit, aki dolgozott – kinek az agya, kinek a pénze, kinek a lelkiismerete ment rá. Egyesek meggazdagodtak, mások hülyék voltak, és szegények maradtak.

Jelen szövegben a hülyék és a szegények pártjára állok, és bocsánatot kérek a göréktől, a politikás emberektől, a haszonélvezőktől. Az a baj, hogy ha az író (szerző) rossz mondatot ír le, szerintem elkárhozik; ha a kiadó rossz üzletet köt, tönkremegy.

És itt kezdődik a probléma: az erdélyi kiadó nem megy tönkre. Pedig a kapitalizmus törvényeiből tudjuk, hogy a csőd nem feltétlenül rossz. Viszont egy erdélyi könyvkiadó nem üzleti vállalkozó, hanem a kultúra letéteményese, a folytonosság továbbvivője (haza, haladás, emberiség, nemzet, minőség). Mekkora hatalmas anyagot kell mozgatni egy átlagosan alacsony, európai szintű jövedelemért! És hány értelmiségi dolgozik Erdélyben takarítónői fizetésért, hogy a göré ne vesszen éhen?! Viszont erről a pontról az osztályharcot egyszer és mindenkorra befejeztem: a kisszerű, analfabéta görét lenézem, a buta politikásra legyintek, a nagyvonalú vállalkozót tisztellem – de ne vitatkozzon velem a francia igeidőkről vagy Hölderlinről.

Az erdélyi könyvkiadás rákfenéje az, hogy a boldog üzletmenet érdekében az elmúlt húsz évben rengeteg félig vagy rosszul megírt, szerkesztetlen kézirát jelent meg, igénytelen nyomdai kivitelben, mert a mindenkori támogatót főként a nyomdaszámra érdekelte – nyomdában volt-e érdekeltége, vagy csak nem figyelt, egyre meg. Sok száz könyv van (vona?), amelyeket lehetetlen beszerezni, mert sem az OSZK állományában, sem a mai könyvesboltokban nem lelhető fel. Ez a könyvtemető: 200-300 példányban megjelenő könyvek, amelyekre valaki felvette a támogató pénzét, korrekt elszámolást is adott, viszont a könyv nincs se boltban, se közkönyvtárban. Talán egy-két magányűjteményben megtalálhatók a dedikált példányok, rendszerint a szerző rokonai és baráti körét alkotják ezek a gyűjtők, esetleg a szerző, szerkesztő által közzétett (?) internetes formátumban létezik a szöveg. Különben a szerző a leghűségesebb vásárló, szimbolikus honoráriumából a saját könyvét vásárolja fel. Magánügy. Mellesleg jól ellátott könyvesbolt és közkönyvtár is alig található Erdélyben. Mire kell tehát a kizárólag nyomdavállalkozást finanszírozó könyvtámogatási rendszer, amikor a legtöbb Erdélyben kiadott könyvet Debrecenben vagy Gyulán nyomják? Cui prodest?

És ezeket jó volna különválasztani. Mire kell a könyv, ha senki nem olvassa, ha nem jut el boltba és könyvtárba, a lehetséges olvasóhoz? Ha csak egy nyugtán szerepel az egész, ha mindenki csalódott miatta: a szerző, mert nem is tudnak arról, hogy ő van; a szerkesztő, mert nem végezhetette el a munkáját; a kiadó, mert keveset nyert a boltban; kritikáról, olvasóról nem is szólva.

Arról beszélek, hogy könyvkiadás szempontjából az erdélyi magyar társadalom nem egy egész, de nem is része valaminek – zárvány. Aki valamit is ér Erdélyben, az Magyarországon publikál, sokszor olyan kiadóknál, amelyek Erdélyben sem érnének semmit. Aki viszont Magyarországon nem publikál, azt Erdélyben sem tartják sokra. A Magyarországon kiadott könyv nem jut el Erdélybe, és az Erdélyben nyomott könyvről a magyarországi olvasói köztudat nem vesz tudomást. Az sem érdekes, hogy a román állam évek óta nagyobb összeggel támogatja a romániai magyar könyvkiadást, mint a magyar. Jó kérdés viszont, hogy kell-e a magyar államnak finanszírozni a határain túl élők kultúráját. Nem kell – szerintem. Gesztusokat azért tehet, csak legyen a gesztus igazi.

Mi van tehát az erdélyi magyar könyvkiadással? A mindenkori finanszírozási problémák, az elfekvő raktárkészletek, a fellelhetetlen címek, egy állandóan duzzogó, alulfizetett értelmiség mellett a támogatást lenyúló vállalkozók egészen jól élnek. A baj csak az, hogy jelen viszonyok között a támogatási összeg felvétele után a kiadó számára minden tevékenység veszteséget jelent. Egy könyvet kb. 3000 példányban kell eladni ahhoz, hogy ne legyen veszteséges. Nem tudom, hány cím van, amit Erdélyben ekkora példányszámban adtak el.

És ha most valaki megkérdezi, hogy mi lesz veled, erdélyi magyar könyvkiadás, akkor azt fogom rá válaszolni, hogy semmi különös. Pontosan ez marad, amíg a készlet tart. Ha csak el nem döntik az érintettek, hogy ezután kevesebb, de jobban megírt, szerkesztett, tervezett és kivitelezett könyvet adnak ki, a munkában részt vevőket tisztességesen megfizetik, és a könyvet eljuttatják az olvasóhoz. Az a kiadó, amely létszámcsökkenéssel véli megoldani a költségproblémáit, az amúgy is állandóan kérdéses minőséget rontja tovább. Újra kell gondolni az erdélyi magyar könyvkiadást. A vissza nem térítendő (állami) támogatás a finanszírozott veszteséget jelenti. Viszont a finanszírozott veszteségből néhányan jól, sokan pedig rosszul, de megélték (-ünk). Eddig. Hogy is van ez?

Nem hiszek a piacban, és nem hiszek a kapitalizmusban. Ha csak a piac diktálna, még pornólapot sem volna kifizetődő Erdélyben kiadni, de az is biztos, hogy a piacot, konkrétan a könyv eladhatóságát ma már nem lehet figyelmen kívül hagyni. A könyv és a kultúra általában nem áruként készül, de áruként kell eladni – ezt nem volna szabad elfelejteni. A kis példányszámban, rosszul szerkesztett, igénytelenül nyomtatott, reklám nélküli könyv soha nem lesz áru, esetleg emléktárgy vagy papírhulladék. És van olyan mű, amelynek akkor is meg kell jelennie, ha száz évig egyetlen olvasó sem lapozza föl; ha minden mutató csak veszteséget jelez; ha bukik vele szerző, szerkesztő és kiadó. Ha nem erre gondol az ember, sose közelítsen a könyvszakmához. Nem kell összekeverni az értékszempontokat az érdekszempontokkal, ez volna a kultúra. Mecénás kerestetik.

Egészen sok értelmiségi törheti most majd a fejét, hogy milyen praktikus szakmát lett volna érdemes fiatalkorában kitanulni. De ha nem jut eszébe semmi, akkor sem fog éhen halni. Egyelőre.

Vida Gábor

MERRE VAN A KIJÁRAT?

■ Vida Gábor írásában sok igazság és sok keserűség van. Ez utóbbi is érthető, hiszen aki ma a könyvcsinálással bármilyen vonatkozásban kapcsolatban áll, azt egyre inkább elfogja a tetehetetlen keserűség. A magunk pásmájáról sok mindennel tudnánk kiegészíteni kritikai észrevételeit. Ezeket az elmúlt években illetékes vagy illetéktelen helyen sokan el is mondtuk, eredménytelenül. Mert bár hangzottak el azok nyomán néha ígéretek illetékes helyekről, a lényegyet tekintve semmi nem változott.

Én inkább a megoldásra tennék néhány javaslatot.

1) Sok a könyv, sok a kiadó – mondja Vida Gábor. Ez önmagában talán nem volna baj. De valóban sok az olyan könyv, amelyik – ha nem jelenne meg – nem hiányozna szellemi térképünkéről, és sok az olyan „kiadó”, ahol a könyvcsinálásnak még az elemi szakmai feltételei sincsenek meg. Ugyanakkor ez a sok könyv és sok kiadó egymás elől szívja el a levegőt és a támogatásként szétosztható anyagiakat. Az első dolog tehát az lenne, hogy valamiképpen rend teremődjék ezen a téren. A „rendet” sokan és sokáig a piac törvényeinek érvényesülésétől várták – hiába. A piaci érvényesüléshez megfelelő tőke kell, ez pedig az erdélyi magyar kiadók szinte mindenikénél hiányzik, s ha volt is az induláskor, lemorzsolódott. Ezért válhatott meghatározóvá az erdélyi magyar könyvkiadás mezőnyében a támogatási rendszer.

Hogy milyen eredménnyel és milyen problémákat görgetve maga előtt, azt kellene egy komoly és tényszerű elemzéssel feltárni és az elemzés alapján az egész támogatási rendszert koncepciózusabbá és minőségiorientáltabbá tenni.

Mindenképpen szükséges lenne a támogatott kiadványok utólagos könyvszakmai és pénzügyi ellenőrzése, amiről az elmúlt évtizedben, a pályázatelbírálások rendjén sok szó esett, de ami végső soron ma sem történik meg. Az elbírálásban pedig fontos szempont lehetne, hogy az eddigiekben ki mit bizonyított, milyen biztosíték van arra, hogy az újabb pályázatából is a szakma mércéjén tisztességes könyv szülessen. Akit pedig „cinkeléssel” megfognak, azt meghatározott időre ki kell rekeszteni a pályázók köréből.

Talán azon is érdemes lenne elgondolkozni, hogy az egész elbírálási rendszert ne egyes művekre, hanem átfogó kiadói projektekre hangszereljük át.

2) A támogatással megjelent könyv – mondja Vida Gábor – nincs se a boltban, se a könyvtárban. Sajnos ennek oka szerintem nem annyira a példányszámmal manipuláló kiadóknak keresendő, hanem abban, hogy a megjelent könyvek ebben a mai rendszerben nem jutnak célba – vagyis nem találják meg az olvasót.

Válaha volt egy az egész országra kiterjedő könyvesbolt-hálózat, s volt mellette egy országos könyvtárellátó rendszer. Az olvasók egy jelentős része ugyanis (az általános iskolától kezdve) először a könyvtárban találkozik a könyvvel, s *azután* jut el oda, hogy azt a könyvet, amely érdeklődését felkelti, meg is vásárolja. Ma időről időre (ritkán és rendszertelenül) meg-meghirdetnek könyvtárellátási pályázatokat, s a tanügyi szervek és az önkormányzatok is csepegtetnek valamit a könyvállomány pótlására-kiegészítésére. Összességében kimondható azonban az, hogy az évtizedek során kialakult közösségi és iskolai könyvtárhálózatnak ma nincs folyamatosan biztosított ellátási rendszere.

Ezt kellene megoldani, központilag és hosszú távra s különös tekintettel a hazai kiadású könyvekre.

Egy ilyen – hangsúlyozom: működő és hosszú távon is fenntartható – rendszer pozitív hatással lenne a hazai magyar könyvek ma vérszesen csökkenő példányszámára (s ezzel együtt könyvkiadásunk rentabilizálására) is.

3) A mai, reklámokkal elárasztott világban a könyvnek is kell cégér. Ugyanakkor alig van Erdélyben magyar kiadó, amely ebben a „reklámvilágban” állni tudná a versenyt. Ilyen körülmények között a terjesztés köre beszűkül az illető kiadó közvetlen ismeretségi és kapcsolati körére: a szatmári vagy a váradi könyv nem jut át a Királyhágón, jó esetnek számít, ha a székelyföldi könyv kapható a kolozsvári könyvesboltokban. Pedig könyveink jó része – tartalmát tekintve – egyáltalán nem helyi érdekű. A helyzet áttörésére irányuló kísérletek alkalmiak és egyediek, holott a beszűkülő érdeklődői kör a példányszám egyre lejjebb szorítására is kényszeríti a kiadókat.

A Romániai Magyar Könyves Céh keretében meg kellene teremteni egy könyvszakmai és reklámkiadvány megjelentetésének anyagi lehetőségét (esetleg valamelyik országos terjesztési napilap rendszeresített mellékleteként). Korábban, főképp a marosvásárhelyi és budapesti évi könyvvásárookra időzítve, ilyen kiadványok készültek is, de én olyasmire gondolok, mint amilyen annak idején *A Hét* „Könyvvilág” melléklete volt, amely havi rendszerességgel tájékoztatót az új könyvekről, s ugyanakkor helyet biztosított a kritikának, az ismertető jellegű cikkek is. Ennek az „Új Könyvvilág”-nak természetesen ott kellene lennie az interneten is.

4) Ugyancsak a Romániai Magyar Könyves Céhet lehetne a legalkalmasabb szervvé tenni az erdélyi magyar könyv magyarországi könyvkivitele számára. Ma egy-két lelkes vállalkozótól eltekintve a hazai könyv ki van szolgáltatva a magyarországi könyvpiac cápáinak: a „terjesztési” jutalék odaát ma már a bolti ár 50 százalékát is meghaladja, ugyanakkor többnyire jelképes példányszámban kijutó könyveink elvesznek az ottani hatalmas kínálatban. Eközben a magyarországi könyvpiac (sőt egyre inkább a hazai is) tele van „erdélyi” reklám-címkevel felcíomázott könyvekkel, amelyeknek jó része sajnos csak a címke lejáratására jó – a valós értékek el sem jutnak az ottani igényes olvasóig.

Ebben a helyzetben elengedhetetlen lenne a romániai magyar könyvkiadók együttes megjelenése a magyar könyvpiacra, kiegészítve egy olyan pesti könyvesbolttal, ahol minden határon túli magyar könyv elérhető volna.

5) Hiánycikk a rendszeres könyvkritika. Irodalmi (és nem irodalmi) sajtónkban alig mutatkozik törekvés arra, hogy minden arra érdemes könyv megkapja az érdemi megmérettetést, holott erre egy egészséges értékrend kialakítása, az újonnan felnövő olvasóréteg nevelése, a jövődi irodalmi kánonjainak kikristályosodása szempontjából is szükség volna.

És végül: ennek a néhány javaslatnak összehangoltan, a hazai magyar könyv egyfajta „védőhálójaként” kellene működnie. Így talán meg lehetne szüntetni – vagy akár csak enyhíteni – azokat a negatív jelenségeket, amelyeket Vida Gábor szóvá tett.

Dávid Gyula

A GONOSZ ARCAI A SZCIENTOLÓGIÁBAN Megközelítés Badiou nyomán

■ „A Szcientológia egy vallás, amelyet L. Ron Hubbard fejlesztett ki, és amely az ember valódi szellemi természetének és önmagához, családjához, csoportokhoz, az Emberiséghez, minden életformához, a fizikai univerzumhoz, a szellemi univerzumhoz és a Legfelsőbb Lényhez való viszonyának teljes és biztos megértéséhez kínál pontos útvonalat”¹ – válaszolja a *Mi a szcientológia?* kérdésre a nemzetközi hivatalos honlap tájékoztató része. Napjaink egyik leggyorsabb ütemben terjeszkedő egyházaról lévén szó, jelen írásban nem vállalkozom a kérdésre adott feleletek átfogó összegzésére – maga az egyház több ezer kötetet jelentetett meg, az elene felszólalók is majdnem ugyanennyit –, ehelyett a vallás kialakulása és meghirdetett alapelvei kerülnek e gondolatmenet fókuszába, Alain Badiou *Etikájának*² lencsében át szemlélve.

Badiou etikájának legfontosabb fogalmai közé tartozik az *igazságtörténet* [truth-procedure] és a *hűség* [fidelity]. Szerzőnk összes többi kulcsfogalma ezek függvényében ala-

kul: Badiou az igazságtörténéshez képest pozicionálja, a Jóból kiindulva magyarázza a Gonoszt, és az igazságtörténéshez való hűséghez kapcsolva értelmezi újra az etika fogalmát.

Szerinte az igazságtörténés akkor jön létre, amikor a *fennálló helyzet* [state of the situation] lehetetlenjéhez való hűségben megképződik a szubjektum, úgy, hogy radikálisan szakít a fennálló helyzettel, annak *realisát* [Real] hirdetve. A reális az, ami a helyzetet uralkó szempontjából ürnek látszik, aminek nincs helye a fennálló helyzetben, annak „*semmijét*” [void of situation] képezi. Egy példával érzékeltetve: a *Mester és Margaritában* Jesua az, aki megragadja a helyzet reálisát, amikor nem számol a státuszviszonyokkal, nem veszi figyelembe a hierarchiát, mindenkit „jó emberként” jelöl meg.³ Itt a reális a hierarchia-nélküliség állítása, ami a status quóval való *radikális szakítást* jelenti: a szubjektum kivonja magát az addigi szimbolikus rendből, már nem igazodik hozzá, elszakad tőle.

A radikális szakítás *eseményéhez* való hűséget a szubjektum az etika segítségével tartja fenn, s így mindaddig igazságról beszélhetünk, amíg a radikális szakítás eseményének mozzanatával elkezdődött igazságtörténéshez való hűség érvényesül. Innen egyenes ágon következik az, hogy Badiou az igazságtörténés felől nézve, a Jóból kiindulva vezet le a Gonoszt, szembe fordulva az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* logikájával (és alapvetően defenzív etikájával),⁴ amely a Gonoszt tételezi elsődlegesként, a Jót pedig másodlagosként, úgy, mint a Gonosz elkerülését: a szenvedés rossz – a szenvedést elkerülni jó.

Badiou-nál ugyanezt a Jó–Rossz (Gonosz) relációt inkább így írhatnánk le: az igazságtörténés a Jó, és ehhez képest lesz meghatározható a Gonosz, tehát mindig az, ami az igazságtörténéshez való hűséget akadályozza, eltéríti. A Gonosz melé az igazság elferdülése, a *Jó perverzija* [perversion of the Good]. Badiou a Gonosz három arcát különbözteti meg, aszerint, hogy az igazságtörténés három sajátossága közül melyik sérül az elferdülés során. Ez a következőképpen foglalható össze:

Az igazságtörténésnek a helyzet semmijét kell mozgásba hoznia, ellenkező esetben az igazságtörténés felcserélődik a *szimulákrumával* [simulacrum], mely a helyzet partikularitását mozgósítja, és azt próbálja meg kiteljesíteni. Az igazságtörténéshez való hűség sohasem szükségszerű vagy elkerülhetetlen, éppen ezért az igazság etikájának tétje a hűségben való kitérés, annak hiánya ugyanis az igazságtörténés *elárulásával* [betrayal] jár. Az igazság mindig próbára teszi a tudást, így nincs meghaladhatatlan tudás, nem beszélhetünk egyetlen Igazságról, amennyiben pedig egy igazság totálissá kíván válni, az *katasztrófa* vagy *csapás* [disaster].

Vessünk most ezek fényében egy áthatóbb pillantást a szcientológiára. Azt látjuk, hogy a Gonosz két arcát is magán viseli: elsőként azért, mert szimulákrumnak tekinthető, másodszor azért, mert lehetséges katasztrófa-ként, csapásként is értelmezhető.

A szcientológia a dianetika néven ismert filozófiai irányzatból növekedett mozgalommá, majd ezt követően egyházzá, röpké fél század alatt, L. Ron Hubbard *Dianetika: A szellemi egészség modern tudománya* című könyvének megjelenését (1950) követően. A könyv rögtön a bestseller-listák élére került, s Hubbard követői még ugyanazon évben megalapították a Hubbard Dianetika Kutatói Alapítványt (HDRF), valamint négy további alapítványt hoztak létre, ahol a magát új, forradalmi tanításként meghatározó dianetikát oktatták. De ahogy Badiou mondja: nem minden „újítás” esemény,⁵ hiszen eseményként csak azt fogadhatjuk el, ami a helyzet reálisát hozza mozgásba.

A szimulákrum elemzése során Badiou a náciizmus alakulását hozza példának. Mivel azonban a szimulákrumok működési mechanizmusa nagyrészt megegyezik, kritikájuk is hasonlóképpen működik.

Badiou a szimulákrumoknak két ismertetőjegyet emeli ki: a kölcsönvett szókinccset és a helyzet reálisaként feltüntetett partikularitást. A náciizmus például német nemzetiszocialista forradalomként beszélt önmagáról, s a „szocializmus” és a „forradalom” szavakra építette ideológiáját.⁶ Már az elnevezés (ahogy a kölcsönvett szókinccs egésze is) azt a célt szolgálta, hogy általa a náciizmus régebbi igazságtörténésekhez viszonyíthatassa önmagát, ezekkel kerülhessen rokoni viszonyba, így pedig legitimitást nyerhessen. (Látható, az elnevezés által a náciik egyszerre hivatkoztak az 1789-es *francia forradalomra* és az 1917-es orosz októberi forradalomra, vagy más néven a nagy *októberi szocialista forradalomra*.)

A partikularitás reálisaként való feltüntetése – mely az előzőnél is fontosabb ismertetőjegye a szimulákrumoknak – azt jelenti, hogy az önmagát igazságtörténésnek meghatározó történet nem a helyzet „*semmijét*” hirdeti meg, hanem egy olyan partikularitást, mely a fennálló helyzet része, eleme. A szimulákrum nem szakít a fennálló helyzettel, de megpróbálja annak partikularitását a helyzet *realisaként* feltüntetni, a forradalmi, radikális szakítás látszatát keltve az „újítással”, mely valójában nem esemény, és nem követi igazságtörténés. Ismét a Badiou példájával élve, ilyen partikularitás volt a náciik számára a németiség, de a ná-

cizmus ezzel nem a helyzet lehetetlenjét idézte meg és állította, hanem a fennálló helyzetben addig is létező elemnek, partikularitásnak, konkrétan a faji sajátosságnak próbált meg univerzális érvényt szerezni. Egyetlen nép kitüntetett szubsztanciájának maximalizálása, egyetlen partikularitás egyetemessé tétele csak úgy lehetséges, ha a helyzet többi partikularitása eltűnik. A szimulákrumhoz való hűség – mely az igazságtörténéshez való hűséghez hasonlóan működik – éppen ezért szükségszerűen terrort eredményez. (A szimulákrumok és a katasztrófa itt kapcsolható össze, s gyakran együtt is jelenik meg a Gonosz e két arca, hiszen egyetlen partikularitás – vagy egyetlen igazság – totalizálásának kísérlete mindig katasztrófába torkollik.)

A dianetika és a talaján kisarjadó szcientológia is a fentihez hasonló sémát követ, s ahogy Badiou a náciizmus elemzése után meg is jegyzi: az obskurus tanítások⁷ a szimulákrumok egyik csoportját alkotják. A szcientológiának, mint az obskurus tanítások tipikus esetének és mint szimulákrumnak abban rejlik a legnagyobb veszélye, hogy könnyedén összetéveszthető egy igazságtörténéssel.

A dianetika szó a görög *dia* ('át', 'keresztül') és *nousz* ('elme' vagy 'lélek') szavakból származik. Jelentése: „amit a lélek tesz a testtel”. Dianetikai megközelítésben az embernek nemcsak hogy lelke van, de ő maga a lélek vagy másképpen *thetán* (a théta betűből képzett szó, mely a gondolat vagy élet jelképe). A thetánnak van elméje és teste, de nem ezektől meghatározott, azaz ezek nélkül is létezik, hiszen halhatatlan. A dianetika annak kutatását jelenti, hogy mit tesz ez a lélek a testtel. Mivel a kutatás során Hubbard arra a konklúzióra jutott, hogy az ember szellemi lény, állítása szerint mérföldköhöz ért: „az emberi szellem alapvető és elemi felfedezésével egy új tárgykör alakult ki: a Szcientológia”.⁸ S mivel az „emberi szellem ténylegesen a vallás birodalmában van”,⁹ 1954-ben megalapította az első Szcientológia Egyházat.

A „szcientológia” szó a dianetika analógiájára született meg, a latin *scio* ('tudás') és a görög *logosz* ('tanulmányozás') szavak összetétele, jelentése: „a Tudás tanulmányozása”. Sőt, a honlapon látható kezdő videó ennél is tovább megy: a szcientológia az Igazság tanulmányozása, ötvenezer év bölcsességére támaszkodik, egyensúlyba hozza a humán tárgyakat és a természettudományokat, magába foglalja a matematikát és a magfizikát is. A szcientológia „összekapcsolja a keleti filozófiát a nyugati gondolkodással. Így módon a Szcientológia a tudományos módszerek első igazi alkalmazása szellemi kérdésekre.”¹⁰

Amint azt szóhasználata is elárulja, a szcientológia olyan területeket ölel fel, melyek őt tudományként legitimálják. A görög és a latin szavakból álló elnevezések általi több ezer éves műveltségre, távoli gyökerekre való hivatkozás, az „elme”, a „tudás”, a „tudomány” szavak halmozott használata, önmaga rokonítása akár a magfizikával is, a megismerést garantáló egyedüli módszer felajánlása mind arra hivatott, hogy a szcientológiát korunk szintézisre-remtő tudományaként határozza meg.

De ebben a radikálisan újnak hirdetett gondolkodásban könnyen felismerhetőek a különböző vallások, keleti tanítások vagy akár a pszichoanalízis nyomai. A maguk eredeti területén bejáratott szókészletek keveredése miatt a jelentések torzulnak, a szavak elveszítik körülhatárolható értelmüket.

A szókincs inkonzisztenciája figyelhető meg abban is, ahogy a szcientológia központi témáját, az *Embert* leírja. Az Ember három fő része: test, elme, thetán. A thetán irányítja a testet és az elmét, a test amolyan fizikai tárgy, mellyel kommunikálunk, az elme pedig a thetán tapasztalatainak raktára.¹¹ Az elme tovább bontható analitikus és reaktív elmére, mely fogalmak jelentése kísértetiesen idézi a tudat és tudattalan kétpólusú párosát – ugyanakkor azt se felejtsük el, hogy a 'reaktív' a kémia szakszava, s ilyenként azokat az elemeket jelöli, melyek egymással önkéntelenül is akcióba lépnek.

A dianetika valódi célja a reaktív elme kezelésének elsajátítása, ami ismét a pszichoanalízis idézi. A reaktív elme azokat a tapasztalatokat tárolja, melyeket az Ember „öntudatlan” állapotban szerez, amilyen például a sokkhatás okozta fájdalomélmény. A feladat: törölni a reaktív elmének ezeket a tapasztalatait, illetve átutalni őket az analitikus elme területére, ahol már kontrollálhatók, és nem veszélyeztetik az Ember döntéshozatalát, boldogságra való törekvését. Akárhá Freudot hallanánk, bár torzítva: az elfojtott traumák okozta neurózist az ő elgondolása szerint az okok felszínre hozásával lehet feloldani. Ha ez a tudatkontroll sikeresen működik, akkor az Ember elérheti a 'Clear' állapotát, mely viszont a nirvána fogalmát idézi, ismét csak kísérteties hasonlósággal:

„A Dianetika célja egy olyan új állapot az egyén számára, amit a történelem során mindvégig kutattak, de a Dianetika előtt soha nem értek el. Ezt az állapotot nevezzük 'Clear'-nek. A Clear olyan személy, akinek nincs többé saját reaktív elméje, és ezért nem szenved egyetlen olyan ártalmas hatástól sem, amelyet a reaktív elme okozhat. [...]

Egy Clear-nek szabadak az érzelmei. Képes a saját fejével gondolkodni. Képes anélkül megtapasztalni az életet, hogy a múlt engramjainak [az összes érzetet magába foglaló mentális képmások] reaktív parancsai akadályoznák ebben. A kreatív képesség, a személyes erő, az egyéni jelleg mind az alapszemélyiségben lakozik, nem a reaktív elmében.¹²

Ugyancsak a keleti tanokkal rokon az az elképzelés, hogy minden ember elhelyezhető egy emocionális tónus-skálán, s a magasabb szinten álló segíthet az alsóbb szinten állóknak lépcsőzetesen feltornászni magát, hogyha rendelkezik az affinitás, a realitás és a kommunikáció (ARK) háromszögének ismeretével. Az affinitás az együttérzést, szeretetet jelenti, a realitás a közönsnek elfogadott valóság neve, ami nélkül a kommunikáció nem jöhet létre. Az ARK-háromszög használatának banális példája: ha valaki rosszul érzi magát a környezetünkben, affinitással közeledünk hozzá, és olyan kommunikációt építünk ki, mely az általa elfogadott realitást célozza meg, ezáltal elősegíti, hogy feljebb lépjen a tónus-skálán. A reinkarnáció spirálisan felfele tartó vonalát látjuk itt viszont? Valószínű, miután beszélnek arról is, hogy az embernek „egyetlen életnél jóval messzebbre nyúlnak a tapasztalatai”.¹³

Az „exteriorizáció” is kölcsönvett szó, hiszen ismerjük a pszichológiából és a didaktikából, noha ott egészen mást jelent (az ismeretek kivételését), mint ahogy a szcientológia meghatározza: „a thetán képes elhagyni a testet, és képes az emberi testtől függetlenül létezni. Exteriorizált állapotban a személy képes a test szeme nélkül látni, a test füle nélkül hallani és a test keze nélkül tapintani. Mostanáig az embernek nagyon csekély megértése volt erről, az elmétől és a testtől való elkülönülésről. Az exteriorizáció során – ami megvalósítható a Szcientológiában – a személy bizonyosságot nyer arról, hogy ő önmaga, nem pedig a teste.”¹⁴

A kölcsönzött szóhasználatra való rámutatás után most már lássuk azt, hogy a magát igazságtörténésnek álcázó szimulákrum milyen partikularitást állít a helyzet reálisának pozíciójába. A szcientológia esetében ez nem más, mint az Ember.

A szcientológiában az Ember szellemi lény, aki alapvetően jó, a boldogságra törekszik, melyet az önmaga és a mindenség megértése által nyerhet el. Ugyanakkor a „TULÉLNI!” imperatívuszát követi, s ennek megfelelően a halál és a boldogság állapota között próbálja önmagát a boldogság pólusához lehető legközelebb tornászni. Ez valójában a nyugati gondolkodásmódból jól ismert Ember, akiben Badiou szerint a befolyásos Nyugat önelégült egoizmus nyilvánul meg.¹⁵

A humanista diskurzusból megkonstruált Emberről van itt szó, akinek spirituális identitása, esszenciája van, örök lényege, melyre egy konszenzus szerint működő etika alapozhat. Egy kétarcú szubjektum, aki vagy passzív-szenvedő vagy aktív-ítélő (és humanitárius beavatkozásokkal „segíti” a passzív-szenvedőt). Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* foglalt Ember köszön itt vissza, a kantianus absztrakció, melyet már többször megcáfoltak és történeti konstrukcióként lepleztek, melyről Foucault is kimondta már *A tudás archeológiájában*, hogy nem él, halott.¹⁶

Az, ahogyan a szcientológia ezzel a konstrukcióval takarózik, jó ürügy arra, hogy az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatához* hasonlóan működjön, leereszkedően az elesettek segítségére siessen a humanitárius mozgalmak nevében, mindeközben fenntartva a maga számára nagyon is kényelmes *status quót*.

Jóllehet a szcientológia együttműködik olyan humanitárius mozgalmakkal, melyek felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül bárkit befogadnak, kódexének néhány pontja zárt közösséget, hatalmi ambíciókat sejtet. Idézünk néhányat közülük:

„A Szcientológiát legjobb tudásom és legjobb képességeim szerint használom fel a családom, barátaim, csoportjaim és a világ segítésére.”

„Segítek megtisztítani és tisztán tartani a mentális egészség területét.”

„Növelem a Szcientológia létszámát és erejét világszerte.”

„Józanabb és jobb helyre teszem ezt a világot.”¹⁷

Az idézett részek a humanitárius törekvések örve alá rejtve nem tűnnek fenyegetésnek, azonban a szcientológia egy olyan etikát szorgalmaz, mely könnyen a visszajára fordítható, visszaélések és terror ürügyeül szolgálhat az Ember nevében.

A Gonosz másik arca, ami itt megnyilvánul, nem különül el határozottan a fent leírtaktól. Egy igazságtörténés – tételezzük fel, hogy arról beszélünk – rögtön Gonosszá válik, amint totális Igazságként jelenti ki önmagát és egyetemes érvényűvé próbál válni. Márpedig a szcientológia esetében ez (is) történik.

A videógaléria legelső képsorai közül az egyik a Szcientológia Egyház nyomdáját és terjesztési központját mutatja be,¹⁸ melyből megtudjuk: a vallás tanait terjesztő kiadványokkal naponta le tudják fedni mind a hat kontinenst, emellett a különböző önkéntes csoportoknak egyenruhákat gyártanak, valamint olyan bútorüzemet is működtetnek, ahol a központok tel-

jes berendezését előállítják. Az uniformizálás legnagyobb léptékű kísérlete sejlik fel napjaink társadalmában.

Ez a totalizálási törekvés már a szcientológia alapjaiban is jelen van, hiszen – mint látuk – az egyetlen Igazságként, Tudásként beszél önmagáról. Ahhoz azonban, hogy egy igazságtörténet totális hatalomra tegyen szert, a helyzet összes elemét értékelnie kellene, és új-raneveznie őket. Csakhogy ez lehetetlen. Mindig létezik legalább egyetlen olyan elem, mely az igazságtörténet szubjektív igazságának szempontjából megnevezhetetlen, ez pedig a vélemény tárgya marad. Egy igazság szubjektív nyelvének kiterjesztése az összes vélemény kiküszöbölésével lenne csak lehetséges. Az igazságtörténetből származó, a totalizálás igényével fellépő Gonosz mindig azt az igazságot rombolja le, melyet korábban elferdített.

Badiou szerint nincs egyetlen igazság, csak igazságok vannak, s a csapás vagy katasztrófa – a Gonosz harmadik típusa – ott jelenik meg, ahol egy igazságot totális hatalomra akar emelni, figyelmen kívül hagyva azt, hogy az igazság mindig szubjektív, és csak a helyzet szingularitásában érvényes.

Azáltal, hogy a szcientológia különféle kódexeket dolgozott ki, a bennük foglalt téziseket minden egyes helyzetre érvényesnek deklarálva, lehetővé teszi, hogy a helyzet szingularitásának figyelembevételével döntést hozzanak e tanítás nevében.

Mekkora veszélyeket rejt magában a szcientológia? Szimulákrunként könnyen megtéveszti a társadalmat, és méreteivel arányosan, totalizációs törekvésének megfelelően nő hatalmi befolyása is. A körülötte támadt botrányok, perek, korrupciós ügyek és visszaélések feltárása és elemzése meghaladja ennek az írásnak a kereteit, ezért be kellett érnem a szcientológiában rejlő kétarcú Gonosz létrejöttére való rámutatással.

Demeter Izabella

■ JEGYZETEK

1. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-scientology.html>
2. Alain Badiou: *Ethics. An Essay on the Understanding of Evil*. Verso, London – New York, 2001. (a továbbiakban: Badiou 2001)
3. Mihail Bulgakov: *A Mester és Margarita*. Európa Kiadó, Bp., 2011. 24.
4. Analízisében Badiou arra mutat rá, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata egy konszenzus alapján meghatározott, támadó Gonoszt feltételez, mely az egyetemes emberi lényeket veszélyezteti, s mellyel szemben az Ember védelemre szorul. Ez a feltételezés szükségképpen viktimizálja, lefokozza és lesajnálja az Embert, potenciális, passzív áldozatként tünteti fel, s lehetővé teszi a Jó (Gonosz elkerülése) nevében történő beavatkozást, figyelmen kívül hagyva a konkrét helyzet tényezőit, partikularitásait. Mindez a fennálló helyzet stabilitásának megőrzését szolgálja.
5. Badiou 2001. 72.
6. Uo.
7. „Likewise, brutal obscurantist preachings present themselves as the simulacra of science, with obviously damaging results.” (Badiou 2001. 77.)
8. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-scientology/scientology-background/the-beginning-of-scientology.html>
9. Uo.
10. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-scientology/scientology-background.html>
11. A buddhizmus hármasságával való hasonlóság (természeti, fizikai, erkölcsi dharmák).
12. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-dianetics/basic-principles-of-scientology/the-clear.html>
13. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-scientology.html>
14. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-scientology/basic-principles-of-scientology/scientology-a-knowledge-of-life.html>
15. Badiou 2001. 7.
16. „Megértem azoknak a rossz közérzetét, akik nem képesek elviselni, hogy ezt kell hallaniuk: ‘A beszéd nem az élet: ideje nem a ti időtök; nem fogtok benne kiengesztelődni a halállal; könnyen lehet, hogy megöltétek Istent mindazoknak súlyával, amit mondtatok, de ne gondoljátok, hogy mindazzal, amit mondtok, létrehozhattok egy embert, aki nála tovább él.’” (Michel Foucault: *A tudás archeológiája*. Atlantisz, Bp., 2001. 269.)
17. <http://www.szcientologia.org.hu/what-is-scientology/the-scientology-creeds-and-codes/the-code-of-a-scientologist.html>
18. <http://www.szcientologia.org.hu/churches/pubs-organizations.html>